XV ƏSRİN II YARISINDA VENESİYALI SƏFİR-DİPLOMATLARIN SƏFƏRNAMƏLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN

Aynur Orucova
AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu
aynur.orucova1995@gmail.com

Açar sözlər: Venesiya respublikası, diplomatik əlaqələr, səyahət gündəlikləri

XV əsrin ikinci yarısı tariximizin mühüm bir mərhələsini əhatə edir. Bu məqalə XV əsrin ikinci yarısında Azərbaycan tarixini öyrənmək üçün əhəmiyyətli olan Venesiya səfir-diplomatlarının səyahət gündəliklərinin araşdırılması haqqındadır. Bu səyahət gündəlikləri siyasi hadisələri, o dövrün sosial-iqtisadi və mədəni həyatını əks etdirir. Belə ki, baş verən siyasi hadisələrin təsviri, istər dövlətin xarici siyasəti, istərsə də daxili proseslər və digər məsələlər bu səfərnamələrdə müəlliflər tərəfindən qeydə alınmışdır. Bu səbəbdən ümumilikdə məqalədə araşdırılmış səfərnamələr bu gün də tariximiz üçün öz aktuallığını qoruyur.

Ключевые слова: Венецианская Республика, дипломатические отношения, дневники путешествий

АЗЕРБАЙДЖАН В ПУТЕВЫХ ДНЕВНИКАХ ВЕНЕЦИАНСКИХ ПОСЛОВ-ДИПЛОМАТОВ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XV ВЕКА

Айнур Оруджева

Вторая половина XV века - важный этап в нашей истории.В статье исследуются путевые дневники венецианских послов-дипломатов, которые являются важным источником для изучения истории Азербайджанаво второй половины XV века. Эти дневники путешествий отражают как политические события, так и социально-экономическую и культурную жизнь того периода.Таким образом, описание политических событий, внешней политики государства, а также внутренних процессов и других вопросов было зафиксировано авторами в этих путевых заметках. По этой причине в целом рассмотренные в статье рассказы о путешествиях до сих пор актуальны для нашей истории.

Key words: Republic of Venice, diplomatic relations, the travel diaries

AZERBAIJAN IN THE TRAVEL DIARIES OF THE VENETIAN AMBASSADORS-DIPLOMATS IN THE SECOND HALF OF THE 15TH CENTURY

Aynur Orujova

The second half of the 15th century covers an important period of our history.This article is about the research of the travel diaries of the Venetian ambassadors-diplomats which are important for learning the history of Azerbaijan during the second half of the 15th century. These travel diaries reflect political events also social-economic and cultural life of this period.. Thus, the description of political events, foreign policy of the state, as well as internal processes and other issues were recorded by the authors in these travel diaries. For this reason, in general, the traveldiariesstudied in the article are still relevant for our history.

***

Azərbaycan tarixinin XV əsrin ikinci yarısı dövrünün ilkin mənbələr əsasında öyrənilməsi mənbəşünaslıq baxımından çox aktual məsələdir. Belə ki, XV əsrin ikinci yarısı Azərbaycan tarixi ilə bağlı müxtəlif dilli mənbələr mövcuddur. İstər farsdilli qaynaqlar, osmanlı türkcəsində olan qaynaqlar, istərsə də Avropa dillərində olan mənbələr dövrün dərin şəkildə araşdırılması və hadisələrin öyrənilməsində və analiz edilməsində müstəsna rola malikdir. Bu mənbələr içərisində italyandilli qaynaqlar isə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Çünki tez-tez ardıcıl olaraq Ağqoyunlu sarayına göndərilən səfir-diplomatların yol boyu gördüklərini qeydə alması və daha sonra isə onları səfərnamə şəklində nəşr etdirməsinin dövrün siyasi hadisələrinin, eyni zamanda ictimai-sosial və mədəni proseslərin öyrənilməsindəki əhəmiyyəti danılmazdır.

XV əsr Azərbaycan tarixinin ən mühüm mərhələlərindən birini təşkil edir. Əsrin əvvəllərində Qaraqoyunlu tayfasının Azərbaycanda siyasi hakimiyyəti ələ keçirməsi və torpaqları vahid sərhədlər çərçivəsində idarəyə başlaması Azərbaycan torpaqlarında türk hakimiyyyətini bərpa etmişdi. Əsrin ikinci yarısında Azərbaycan Qaraqoyunlu dövlətinin zəifləməsi nəticəsində Bayandurların bölgədə siyasi hakimiyyəti ələ alması ilə yeni bir dövr başlandı. Bu zaman çərçivəsi həm daxili siyasi proseslərdə, həmçinin beynəlxalq münasibətlərdəAğqoyunluların mühüm rol oynadığı bir dövrdür. Çünki dövləti vahid mərkəzdən idarə etmək siyasəti yürüdən Həsən Padşah həm daxili inkişaf proseslərinə, həm də Avropa ölkələri ilə siyasi diplomatik münasibətlərin qurulmasına böyük önəm verirdi[7, 384].

Uzun Həsənin xarici siyasətində qeyd etdiyim kimi Avropa ölkələri ilə əlaqələrin yüksələn xətt üzrə inkişaf etməsi əsas prioritet məsələlərdən idi.

Həmçinin onu unutmaq olmaz ki, bu əlaqələrin qurulmasının əsas təhrikedici amillərindən biri də Osmanlı dövləti idi. Həmin dövrün siyasi hadisələrinə nəzər yetirsək, Osmanlı dövlətinin həm Qərb dövlətləri, həm də Şərqdə Ağqoyunlu dövlətiüçün narahatlıqlar yaratması bu iki tərəfin yaxınlaşmasını qaçınılmaz etmişdi. Bəs nə üçün Ağqoyunlu dövləti Qərb üçün bu qədər önəm daşıyırdı? O zaman Qərbin yeganə qorxusu olan Osmanlı dövləti hər iki tərəf üçün niyə bu qədər təhlükəli idi?

Qısa zaman ərzində böyük bir ərazini öz hakimiyyəti altında birləşdirən Həsən Padşah Qərbdə Osmanlı dövlətinin irəliləyişinin qarşısını alacaq yeganə böyük qüvvə hesab olunurdu. Ağqoyunlu dövlətinin Qərblə ən genişmiqyaslı əlaqə saxladığı dövlət isə Venesiya idi. Heç təsadüfi deyil ki, Ağqoyunlu-Venesiya münasibətləri hələ XV əsrin 60-cı il illərinin ilk yarısından yaranmışdı. Venesiyanın Şərq ölkələrilə ticarətində əsas yerlərdən birini Ağqoyunlu dövləti tuturdu. Azərbaycan ipəyi Venesiyada həddən çox yüksək dəyərləndirilirdi. İstər iqtisadi amillər, istərsə də Osmanlı dövlətinin həm Şərqə, həm də Qərbə doğru irəliləməsi bu iki dövlətin münasibətlərinin intensiv xarakter almasına səbəb olmuşdu.

Bu səbəbdən Venesiyada Ağqoyunlu dövləti ilə münasibətlərə xüsusi önəm verilir və bu münasibətlərin həm siyasi, həm də iqtisadi cəhətdən Venesiyaya sərf edən istiqamətdə inkişaf etdirilməsi üçün tədbirlər görülürdü. Qeyd etmək lazımdır ki, bu istiqamətdə əsas fəaliyyət Ağqoyunlu sarayına ən etibarlı şəxslərin səfir kimi yollanması və eyni zamanda bu səfirlərin əsas məqsədlərininisə Ağqoyunlu-Osmanlı münasibətlərinin hər zaman ən gərgin halda saxlanması və daimi müharibəyə təhrik edilməsi və həmçinin Venesiya üçün ən yaxşı iqtisadi-ticari imkanların yaradılması idi[5, 515].

XV əsrin ikinci yarısı həmVenesiya-Osmanlı, həm də Ağqoyunlu-Osmanlı münasibətlərinin gərgin həddə olması hər iki dövləti qarşılıqlı surətdə səfir yollama vacibiyyətində edirdi. Ağqoyunlu sarayına səfir-diplomat kimi göndərilən şəxslərin yol boyu qarşılaşdıqlarını yazması və bunların ümumi səfərnaməni təşkil etməsi Azərbaycan tarixinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyətə malik mənbələr sırasındadır. Çünki bu şəxslər yazdıqları məlumatları ya öz gözləri ilə görmüş, ya da ki bölgənin insanlarından eşitmişdilər.

XV əsrin ikinci yarısında Venesiya Respublikası tərəfindən Ağqoyunlu sarayına elçi-səfir kimi göndərilən şəxslərin səfərnamələrinə diqqət yetirmək və bu səfərnamələrin nələrdən bəhs etməsinə baxmaq və onları mənbəşünaslıq cəhətdən təhlil etmək lazımdır.

1471-1473-cü illərdə Ağqoyunlu sarayında səfir olmuş Katerino Zeno vəzifəyə təyin olunduqdan sonra bu müddət ərzində yaşadıqlarını, gördüklərini qələmə almışdı. O, Venesiyaya geri döndükdən sonra bunları bir səfərnamə halında nəşr etdirsə də, sonradan bu əsər yoxa çıxır. Daha sonra isə Covanni

Battista Ramusio K.Zeno tərəfindən Venesiya Respublikasına zaman-zaman göndərilən məktublar və eyni zamanda bəzi dostlarına yazdığı məktubları toplayıb onun səfərnaməsini toplamağa çalışmışdı. Lakin bununla bərabər Ramusio həm Barbaro, həm də Ancioellonun məlumatlarından da istifadə etmişdir. Bunu səfərnaməyə diqqət yetirdikdə də oxşar məlumatları görmək mümkündür.

Ramusio tərəfindən tərtib olunmuş bu əsərdə Katerino Zenonun səyahətnaməsi iki hissədə təqdim edilmişdir. Birinci hissədə Uzun Həsənin Cahanşahı məğlub etməsi, hakimiyyətini daha da möhkəmləndirməsi, Zenonun Ağqoyunlu sarayına səfir kimi gəlməsi, onun burada qarşılanması, saraydakı fəaliyyəti, Ağqoyunlu-Osmanlı döyüşlərində iştirakı və bu döyüşləri təsvir etməsi, Uğurlu Məhəmmədin atasına qarşı çıxması kimi hadisələr öz əksini tapmışdır[1, 5].

K.Zenonun səfərnaməsindən onun bura hansı məqsədlərlə gəldiyini öyrənirik. Zenonun təcrübəsi və eyni zamanda sarayla qohumluğu onun məqsədini asanlıqla yerinə yetirəcəyinə Venesiya tərəfdən ümidləri artırırdı. Lakin bəzən Zeno uğursuzluğa da düçar olurdu.

Zenonun səfərnaməsi Uzun Həsənin Cahanşahla mübarizəsi və onu məğlub etməsi və böyük bir dövlət qurması hadisələrinin təsviri ilə başlayır. Səfərnamədə Uzun Həsənin imperiyasının sərhədləri bu şəkildə əks olunurdu: " *Hind dənizinə qədər uzanan bütün torpaqları hakimiyəti altına alıb güclü bir imperiya yaratdı. Bu imperiyanın sərhədləri belə idi: şərqdə Sind çayı və Tatarıstan, qərbdə Gürcüstan, Trabzon, Qaraman, Suriya və Ermənistan, cənubda Ərəbistan və Hind dənizi, şimalda Bakı dənizi*"[1, 8]. Demək ki, Uzun Həsənin imperiyasının sərhədləri Hind dənizinə qədər uzanırmış, bu da Uzun Həsənin böyük bir bölgəni öz hakimiyyətinə tabe etdiyini göstərir.

Səfərnamədən öyrənirik ki, K.Zeno nə qədər şaha vədlər versədə, Venesiyadan silahla bağlı yardım tədarükünün toplanması ilə əlaqədar heç bir xəbər çıxmırdı. Bu isə Uzun Həsəni ümidsizləşdirir. Lakin Zeno daim şaha bildirirdi ki, Venesiya Respublikası məhz bu işlə məşğuldu və Venesiya sözündə durmaqla bağlı heç vaxt səhv etməz. Buna görə Venesiya dərhal Barbaronun Ağqoyunlu sarayına müxtəlif hədiyyələrlə yollayır. Barbaronun gəlişi zamanı gətirdiyi hədiyyələr qeyd olunarkən *"altı qala dağıdan böyük top, çoxlu fitilli tüfəng və döyüş tüfəngi, barıt və digər silah-sürsat, altı nəfər topçu, yüz nəfər tüfəngçi ilə top işlətmədə mahir olan əsgərlər"* dən ibarət olduğunu öyrəniriksə, Barbaronun səfərnaməsində nəzər yetirdikdə bu hədiyyələr daha geniş şəkildə təsvir olunur [1, 15].

Zenonun Dəspina xatunla qohumluğu onun hər yerdə sərbəst dolaşmasına imkan yaradırdı. Bu səbəbdən də o, ölkənin istənilən yerini gəzir, hərbi səfərlərdə iştirak edirdi. Zeno Ağqoyunlu ordusunu da təsvir edərkən: " *heç bir yerdə buranın atlı əsgərlərindən ibarət olan bir ordudan daha yaxşı atlı*

əsgərlərə sahib olan başqa bir ordu görülməmişdir. Kişilər uzun boylu və olduqca güclüdürlər. Silahlarını istifadə etməkdə olduqca bacarıqlıdırlar. O qədər ki, kiçik bir qrupun düşmənin böyük bir bölümünü məğlub edə biləcəyini deyirlər" qeyd edirdi[1, 17; 18].

İkinci bölmə Şeyx Heydərin fəaliyyəti, onun Çərkəz ölkəsinə hücumları, onun öldürülməsi, İsmayılın qəhrəmanlıqları,Ağqoyunlu dövlətinin süqutu və Səfəvi dövlətinin yaranması,Çaldıran döyüşü kimi hadisələri özündə ehtiva edir. Lakin bu hadisələrə Katerino Zeno şahidlik etməmişdir. Buna görə də bölmədə qeyd olunan hadisələrin təsvirinin Ramusio tərəfindən digər mənbələrdən alındığı açıq-aydın bəlli olur.

Şeyx Heydərlə bağlı yazılır: " *...Şeyx Heydəri Məhəmmədin inancında Əlinin Ömərdən daha çox məqbul olduğu əsasına dayanılan yeni bir axının təbliği ilə "müqəddəs", "usta" vəya "peyğəmbər" deyə xatırlamaq lazımdır. Ətrafında toplanan tərəfdarları arasında müvəffəqiyyəti o qədər böyükdü ki, bu zaman onu müqəddəs, demək olar ki, ilahi bir varlıq(insan) olaraq təsəvvür edirlər"*[1, 43].Bu isə Şeyx Heydərin o dövrdə insanlar arasındakı nüfuzunu göstərir.

Bölmədə eyni zamanda İsmayılın qələbələri və Təbrizi ələ keçirməsi və geniş əraziləri tutaraq dövlətinin sərhədlərini genişlədirməsi, Şeybani xanı məğlub etməsi və bundan sonra artıq Osmanlı sultanı və Misiri sultanını narahat etməsi də qeyd olunur: " *...bu zəfər İsmayılın bu zamana qədər qazandığı ən böyük zəfər idi. Çünki bütün şərq ölkələrində şöhrətli və böyük döyüşçü olaraq sayılan düşmənlərlə müharibə aparmışdı. Buna görə Misir sultanı ilə Osmanlı sultanı İsmayılın qüdrətindən həddən çox qorxdular"*[1, 57]. Heç də təsadüfi deyil ki, bütün bunlar ən sonda Osmanlı sultanı Səlimi Şah İsmayılla qarşı-qarşıya qoydu. Dövrün iki ən böyük fatehi Çaldıran düzündə əsrin ən böyük savaşında qarşılaşdılar.

Ağqoyunlu dövrünün tarixinin öyrənilməsində ən önəmli mənbələrdən biri Covanni Maria Ancioellonun qeydləridir. Onun Ağqoyunlu sarayına göndərilmiş digər səfirlərdən fərqi Osmanlılara əsir düşməsi və Mehmetin oğlu Mustafanın xidmətinə verilməsidir ki, bunun sayəsində Ancioello Mehmetin Uzun Həsənlə olan döyüşlərində iştirak etmişdi. Onun şəxsən şahidi olduğu hadisələri qeydə aldığı *"History Turchesca" adlı əsəri olduqca qiymətlidir, çünki bu əsərin böyükbir bölümü "Brevenarratione della vita et fatti del signor Ussuncassano"*adıyla 1490-cı ildə nəşr olunmuşdur. Daha sonra onun bu əsəri Ramusionun "Navigationi e Viaggi" kitabının daxilində yenidən XVI əsrdə Venesiyada nəşr edildi.

Ancioellonun əsərini dəyərli edən və eyni zamanda fərqli cəhəti ondan ibarətdir ki, o, yalnız öz gördüklərini , şahidi olduqlarını yazmır, həmçinin digər müəlliflərin qeydlərindən də istifadə etdiyi görünür. O, həm Zenonun, həm də digər səfirlərin Venesiyaya göndərdikləri məktublarla tanış idi.

Ancioello şəxsən Malatya və Otluqbeli döyüşlərində iştirak etmiş və hadisələri əsərində də əks etdirmişdi. O, Malatya savaşından bəhs edərkən bu döyüşdə məğlub olan Osmanlı ordusunun içərisindəki tələşları da vurğulayır. *"Müharibə üç saatdan çox davam etdi. Hər iki tərəfdən çox sayda insan öldü. Ağqoyunlular çayın sahilinə daha yaxın olduqlarından asanlıqla öz əsgərlərindən yardım ala bilirdilər. Amma türklər dar bir yerdən keçməyə məcbur olduqlarından hər dəfə ya at üzərində ya da üzərək köməyə gəlirdi. Bu səbəbdən də çoxu axıntıya düşüb boğulurdu. Nəhayət, türklər məğlub olub geri çəkilməyə başladılar"*[4, 42]. Ancioellonun qeydinə görə bu döyüşdə osmanlılar 12 min nəfər itki vermiş, ağqoyunlular isə çox az sayda əsgəri ölmüş, bir miqdarı çayda boğulmuş, amma heç əsir verməmişdi[1, 88].

Bunun ardınca Bayburta geri çəkilən Mehmeti təqib etməyə oğulları və bəyləri tərəfindən razı salınan Uzun Həsən yenidən Mehmet ilə döyüşə girir. Döyüşü təsvir edən Ancioello qeyd edir: " *...elə bir gurultu qopdu ki, nə eşitdiniz, nə də gördünüz ...şiddətli bir vuruşma başladı. Uzun həsənin ordusunun sağ tərəfində Qaraman bəyi Pir Əhməd, Böyük Türkün oğlü Mustafaya məğlub olub Uzun Həsənə tərəf döndü... Uzun Həsən düşmənin onu əhatəyə alacağından qorxub geri çəkilir. Beləcə türklər qalib gəldi"* [4, 45]. Ancioellonun yazdığına görə, Otluqbeli döyüşündə ağqoyunlular 10 min itki vermiş və daha çoxu isə əsir düşmüş, osmanlılardan isə min nəfər ölmüşdü.

Covanni Ancioello əsərində Həsən Padşahın həyatına də yer vermiş, onun Dəspina xatınla evlənməsini, Dəspinənin sarayda öz dinində qalmasını, Həsən Padşahın Dəspinədən olma oğlunun qardaşları tərəfindən qətlə yetirilməsi hadisələrini də qeyd etmişdir. Eyni zamanda Şiraz üsyanının baş verməsini, Uğurlu Məhəmmədin Osmanlıya qaçmasını, daha sonra isə hiylə yolu ilə geri qaytarılması və orada öldürülməsi hadisələrindən də bəhs edir.

Covanni Ancioello eyni zamanda daha sonrakı illərin hadisələrinə də yer vermiş, Yaqub padşah, Rüstəmin zamanı, Əlvəndin hakimiyyətə gəlməsi və az sonra Sufi tərəfindən öldürülməsi, İsmayılın hakimiyyətə gəlməsi və böyük imperiya yaratması və Çaldıran savaşı kimi hadisələr haqqında da məlumat vermişdi.

Ağqoyunlu-Osmanlı ziddiyyətlərinin kəskin olduğu bir zamanda Zeno Uzun Həsən tərəfindən öz səfiri kimi Avropaya göndərildiyindən Venesiya yeni səfir olaraq Barbaronu Ağqoyunlu sarayına yollayır. Barbaro 1474-1478-ci illərdə Ağqoyunlu ölkəsində səfərdə olmuş, Şərqə ikinci səfərini etmişdi. O, Ağqoyunlu sarayına silah-sursat və eyni zamanda digər hərbi yardım çatdırmaq məqsədilə vəzifələndirilmişdi[5,377]. O, səfəri boyunca qarşılaşdığı hadisələri qeyd etmiş, lakin başına gələn pis hadisələri yazmaqdan çəkinmişdi. Barbaronun gəliş yolu fərqli olaraq dəniz yolu ilə idi. Belə ki, o, Kiprə qədər gəmi ilə gəlmiş, daha sonra isə Ramazanoğulları və Zülqədəroğullarının torpaqlarından keçərək Ağqoyunlu ölkəsinə gəlib çatmışdı. Barbaronun əsas

məqsədi Ağqoyunlu hökmdarını Osmanlı ilə yenidən müharibəyə başlamağa təhrik etmək və Venesiyanın bundan özünün məqsədləri üçün ən yaxşı halda istifadə etməsinə çalışmaq idi. Belə ki, Barbaronu Ağqoyunlu sarayına göndərən Venesiyanın ona göndərdiyi 1473-cü il yanvar və fevral tarixli təlimatları da bunu açıq-aydın sübut edir. Barbaroyo verilmiş təlimatlarda qeyd olunanlar Venesiyanın əsl məqsədlərini tamam açıqlayır[6,254].

Barbaronun səfərnaməsi ilk dəfə 1543-cü ildə İtaliyada nəşr edildi. Daha sonra isə bu səfərnamə ingilis dilinə tərcümə edilmişdir. Barbaronun səfərnaməsi iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə o, Tana bölgəsində qarşılaşdıqlarını qeyd etmişdi. Bizim üçün isə onun, əsasən, ikinci hissəsi daha qiymətlidir. Çünki bu hissədə onun Ağqoyunlu sarayına səyahəti öz əksini tapır. Belə ki, Barbaro gördüyü hər maraqlı hadisəni və qarşılaşdığı vəziyyətləri və eşitdiklərini qeydə almağa çalışmışdı. O, səfərnaməsində istər dövrün siyasi hadisələrini, istərsə də xalqın yaşayışı, mədəni həyatı və az da olsa şəhərləri təsvir etməyə çalışmışdır.

Qeyd edildiyi kimi onun ən əsas məqsədi Həsən Padşahı Osmanlı dövlətinə qarşı yeni döyüşə başlatmaq idi. Bunun üçün Barbaro Venesiya respublikası tərəfindən Həsən Padşaha göndərilən hərbi ləvazimatları çatdırmalı idi. O qeyd edirdi: " *Biz Venesiyadan iki gəmi ilə yola düşdük. Döyüş ləvazimatları və əsgərlərlə dolu iki böyük gəmi də arxamızca gəlirdi. Bunları hörmətli Signoria Həsən Padşaha göndərirdi...mən bunların hamısını ona çatdırmalı idim.. hədiyyələr, bir neçə top, bomba ləvazimatları, tüfəng, güllə, mərmi, barıt və 3000 duka dəyərində olan müxtəlif silahlar idi. Hədiyyələr isə 3000 duka dəyərində gümüş qablar, 2500 duka dəyərində parçalar, 2000 dəyərində qırmızı parçalar və digər yunlu parçalar idi.*"[8, 37]

Barbaronun gəmilərindən başqa eyni zamanda digər Avropa dövlətlərinin də göndərdikləri gəmilər də vardı. Belə ki, Barbaro yazır: " *...mənim gətirdiyim iki böyük və iki kiçik gəmini saymasaq əgər, 55 gəmi dolusu əsgər vardı. Venesiya respublikasına aid gəmilərimizin ümumi sayı 60-a çatırdı. 15 gəmi kral Ferdinanda, 5 gəmi Kipr kralına, 2 gəmi Rodos kralına və 15 gəmi isə Papalığa aid idi. Beləcə 99-dan çox gəmiyə sahib idik*"[8, 39]. Göründüyü kimi, Avropa dövlətləri hər vəchlə Həsən Padşahı Mehmet ilə yeni döyüşə başlamağa təhrik edir və öz yardımını da vəd edirdi. Lakin Barbaro onları tərk edərək öz yoluna quru ilə davam etməyə məcbur olur və Aralıq dənizində olan donanma Kiprə geri qayıdır.

Barbaro Həsən Padşahın yanına çatdıqdan sonra da ona tövsiyə olunan əsas tapşırığı yerinə yetirməkdə uğurlu olmadı. Uzun Həsən nəinki Mehmet ilə yeni döyüşə başlayırdı, əksinə daha çox daxili məsələlərlə maraqlanırdı. Bunun səbəbi də Otluqbelindəki məğlubiyyətinin onun üzərində böyük təsirə sahib olması idi.

Lakin Barbaro 4 ilə yaxın Uzun Həsənin yanında qalır. Gürcüstan səfərində iştirak edir, oğlu Uğurlu Məhəmmədin Şiraz üsyanın yatırılmasına gedən Həsən Padşahı müşayiət edir. Bu zaman isə o, ordu ilə tanış olur və bu barədə gördüklərini belə qeyd edir: " *...bu əsnada əsgərləri və heyvanları saymaqla məşğul olmaya başlayıb süvarilərə ovada geniş bir həlqə yaratmaqları əmrini verdilər. Mən də xidmətkarımı yanımda aparıb onların arasından keçdim. Lobyalarla əsgərləri saymağa başladım. Hər 50 nəfər üçün bir lobyanı cibimə qoyurdum*[8, 66].

Barbaronun bu müddət ərzində hər yeri gəzməsinə imkan da yaranmışdı. O Azərbaycan şəhərlərini gəzmiş onlardan bəziləri haqqında öz əsərində də qeydlər etmişdi. Eyni zamanda o, Azərbaycan xalqının mədəni həyatının bəzi hadisələri ilə də tanış olmuş və onda böyük maraq oyatmışdı.

Barbaro Həsən Padşahın yanında olub daim onu izləyərkən Venesiyada isə hələ də rahatlıq yox idi. Belə ki, Barbaronun Ağqoyunlu sarayına çata bilməmə ehtimalını nəzərə alan Venesiya respublikası onun ardınca A.Kontarinini şimal yolu ilə səfir kimi yolladı. A.Kontarinin digər səfirlərdən əsas fərqi sarayda elə də uğurlu fəaliyyət göstərə bilməməsi və onun səfirliyinin tamamilə uğursuz olması idi. Çünki onun Təbrizə gəlib çatdığı zaman artıq Şiraz üsyanı baş vermiş və eyni zamanda Təbrizə Cagirlilərin hücumu təhlükəsi olduğundan Kontarini elə də aktiv fəaliyyət göstərə bilməmişdi və Uzun Həsənlə dərhal görüşü baş tutmamışdı. Üstəlik bu zaman Barbaro da Ağqoyunlu sarayında səfir kimi fəaliyyətini davam etdirirdi. Bütün səfirlər kimi onun da gəlişində əsas məqsəd Venesiyanın Həsən Padşahı Osmanlıya qarşı müharibəyə başlamağa təhrik etmək və bu zaman Osmanlı ilə müharibədə olan Venesiyanın şərqdəki müttəfiqi kimi Osmanlıya zərbə endirərək onun qüvvələrini parçalayaraq daha tez məğlub olmasını təmin etmək idi[5,408].

Səfərnamədən öyrənirik ki, 23 fevral 1473-cü ildən yola düşən Kontarini 22 iyul 1474 –cü ildə Uzun Həsənin ölkəsinin sərhədlərinə daxil olur. Avqustun 4-ü isə Təbrizə çatır. O, yolda qarşılaşdığı türkmən tayfaları ilə bağlı qeyd edir: "... *Lereodan çıxıb yola davam edəndə ailələri ilə birlikdə yeni otlaqlar tapmaq məqsədilə köç etməkdə olan çox sayda Türkmənlər gördük. Bu tayfanın adəti belədir. Yeni otlaqlar tapdıqlarında hər yerdə çadırlarını qurarlar və orada otlar qalmayınca başqa bir yer axtarmağa gedirlər...*"[8, 125]Köçəri həyatlarını davam etdirən və bu yaşayış tərzlərini qoruyub saxlayan türkmanların bu adəti Kontarinini marağına səbəb olmuşdu. Təbrizə çatmasına baxmayaraq o , şahla görüşə bilmirdi. Təbrizdə gizlənməyə məcbur qalan Kontarini çox az halda şəhərə çıxa bilmişdi. Bununla bağlı yazırdı: " *...gizli bir yerə qaldığımdan dolayı bu şəhər haqqında geniş məlumat verə bilmirəm. Təbriz böyük bir şəhər olaraq görünürdü... çox sayda bazarı var...*"[8,127]

Kontarini şahla yalnız İsfahanda görüşə bilir. Onun qeydlərindən anlaşıldığı kimi orada Barbaro ilə qarşılaşmış və bundan çox məmnun olmuşdu.

O, İsfahanda Şahla görüşsə də, elə də diqqətlə qarşılanmır. Düzdür, Padşahı yol boyu izləyərək Təbrizə qədər gəlmişdi. O,səfəri zamanı gördüklərini qeydə almağa çalışmışdı. *"Yol getdiyimiz müddətcə orduda bazar qurulurdu və hər şeyi tapmaq mümkün idi. Ancaq biraz bahalı satılırdılar. Hər kəsin özünə aid çadırı vardı. Şah bizi dəvət edir və ümumilikdə qonaqpərvərlik göstərilirdi. Tez-tez də bizim üçün yeməyə və içməyə aid kiçik hədiyyələr göndərirdi. Bizə qarşı olduqca comərd və lütfkar idi. Heç bir zaman nə yanındakılardan , nə də digər insanlardan bizə bir narahatçılıq olmadı"*[6, 263].

Kontarini qeyd edir ki, onların Təbrizə çatmaqlarına az qalmış 30 may 1475-ci ildə özünü Antakya Patriarxı olaraq təqdim edən rahib Friar Ludoviko da Bologna yanında altı süvari ilə şahın düşərgəsinə gəldi və onu " Burqundiya Dokunun göndərdiyini" dedi. Şah onu qəbul edir və ona çoxlu sual verir və cavabını alır. Daha sonra isə 2iyunda Təbrizə daxil olan şah ayın 8-də yenidən onları qəbul edir[6, 263].

Kontarini yazır: *"ayın 8-də Patriarx və biz saraya çağrıldıq. Bundan əvvəl Şah mənə dört dəfə Meser İosafat Barbaronun yanında qalmasını , mənimsə frankların ölkəsinə geri qayıtmağımı demişdi. Amma mən etiraz etmişdim"*[6, 264]. Uzun Həsən daha sonra yenidən onları çağırıb Ludovikoya geri qayıtmağı və öz hökmdarına osmanlı türkləri ilə savaşmağı düşündüyünü deməyini bildirir. Eyni zamanda Kontariniyə də onunla getməyi və eynilə həmin şeyləri xidmətində olduğu adama çatdırmağı və bütün xristianlıq aləminə həqiqəti çatdırmağı deyir. Kontarini isə buna etirazını yenidən bildirir: " *...bunları eşidəndə məyus oldum. Cavab olaraq isə Mən bu işi etməyəcəm dedim və səbəblərini də açıqladım. Lakin şah hirsli bir baxışla " mən istəyirəm və getməyini əmredirəm" dedi"*. [8, 135] Bundan sonra Kontarini şahın əmrini yerinə yetirməyə məcbur olur. *" ... hər nə əmredirsinizsə, qəbul edirəm və getdiyim hər yerdə xristian krallarının məmnuniyyəti üçün sizin uca qüdrətinizdən və xoş niyyətinizdən bəhs edəcəm"*. [5, 424] Ayın 28-də sonuncu dəfə Barbaro ilə görüşüb digər elçilər ilə Təbrizdən ayrılır. Şimal yolu ilə geri qayıdır. Beləliklə, Kontarini özünün əsas məqsədinə nail olmasa da,səfəri zamanı gördüklərini və yaşadıqlarını qeyd etmiş və Barbaro ilə eyni vaxtda səfərdə olması isə eyni hadisələrin şahidi olmasına səbəb olmuşdur ki, daha sonra bunları nəşr etdirməsi isə onun əsərinin dəyərini artırır.

Avropa ilə ilk ən geniş siyasi diplomatik münasibətlər quran Ağqoyunlu dövləti tarixinin italyan mənbələri əsasında öyrənilməsi olduqca vacib məsələdir. Çünki səfir-diplomat kimi Ağqoyunlu sarayına göndərilən bu şəxslər səfərə başladıqları zamandan səfərnamələrinə qeydlər edirdilər.

Bu səfərnamələrin digər qaynaqlardan fərqi ondadır ki, onları yazan şəxslər heç zaman öz məqsədlərini unutmamış, öz siyasi fəaliyyətlərini davam etdirərkən eyni zamanda həmin müddət ərzində yerli əhalidən öyrəndiklərini, gördüklərini heç bir təsir altında qalmadan təsvir etmələri və öz fikirlərini

bildirmələridir. Bu səbəbdən səfərnamələri oxuyarkən həmin şəxslərin gördüklərini və yaşadıqlarını öyrənmiş oluruq ki, bu da dövrün siyasi və sosial-mədəni həyatının mənzərəsini bizim üçün yaratmış olur.

Üç səfərnamə müəllifi Ağqoyunlu sarayında səfir olsa da, əksinə C.Ancioello Osmanlı dövləti ərazisində fəaliyyət göstərmiş və dövrün siyasi hadisələrinə başqa aspektdən baxmışdır. Bu səbəbdən səfərnamələrin hər biri bəhs olunan dövrdə Azərbaycan tarixinin müxtəlif məsələlərinin öyrənilməsində olduqca vacibdir və onlar mənbəşünaslıq baxımından əvəzolunmaz və dəyərlidir.

Ədəbiyyat və Mənbələr

1. A Narrative of italian travels in Persia. In the Fifteenth e sixteenth centuries. Translated and edited by Charles Grey. London, 1873, 231 s.

2. Bibliografia. Viaggiatori İtaliani. Ordinata cronologicamente ed illustrata da Pietro Amat di San Filippo. Roma. 145 s.

3. Branca G. Storia di viaggiatori italiani. Roma-Torino-Firenze-Milano, 1873. 500 s

4. Gündüz T. Seyyahların gözüyle sultanlar ve savaşlar. Yeditepe Yayınevi. İstanbul, 2007. 246 s.

5. Mahmudov Y. Seçilmiş əsərlər. I cild. Bakı, 2011. 584 s.

6. Mahmudov Y. Seçilmiş əsərlər. II cild. Bakı, 2011. 616 s.

7. Nəcəfli T. Azərbaycan Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətləri(müasir Türkiyə tarixşünaslığı) Bakı, 2012. 604 s.

8. Travels Tana and Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini. Translated from the italian by William Tomas and S.S.Roy. London. 229 s.